

مطالعه اتنوبوتانیکی برخی از گیاهان دارویی شهرستان بیرجند

علیرضا گنجعلی^{الف*}، عباس خاک سفیدی^ب

^{الف} کارشناس ارشد مرتع‌داری، گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده آب و خاک، دانشگاه زابل

^ب مربی گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده آب و خاک، دانشگاه زابل

^ج سیستان و بلوچستان، زابل، خیابان شهید مطهری شهید مطهری ۲۴ پلاک ۱۳

چکیده

سابقه و هدف: کشور پهناور ایران با داشتن اقوام مختلف و آداب و رسوم متفاوت دارای گنجینه‌ای از طب سنتی است که در طی گذشت نسل‌ها تاکنون محفوظ مانده و دستیابی به آنها تنها از طریق پرسش‌گری و کسب اطلاعات و نحوه مصرف سنتی گیاهان از این اقوام امکان‌پذیر می‌باشد. پژوهش اتنوبوتانی راهنمای ارزشمندی برای شناسایی گیاهان داروئی و داروهای گیاهی جدید می‌باشد. هدف از انجام این مطالعه، شناسایی برخی از گیاهان دارویی مهمی است که به‌طور گسترده به‌وسیله مردم محلی در درمان و پیشگیری بیماری‌ها در شهرستان بیرجند مورد استفاده قرار می‌گیرند.

مواد و روش‌ها: این بررسی با استفاده از پیمایش‌های صحرائی، باورها و اطلاعات مردمی و مطالعات اسنادی صورت گرفته است. گونه‌های گیاهی از مناطق مختلف شهرستان بیرجند جمع‌آوری شد و پس از شناسایی با استفاده از منابع معتبر به صورت هرباریومی خشک شدند. برای هر گونه گیاهی نام علمی، نام محلی، خاصیت درمانی رایج، اندام مورد استفاده و نوع گیاه تدوین شد.

یافته‌ها: حاصل این تحقیق ۳۶ گونه‌ی گیاه داروئی بود که در ۲۲ خانواده قرار گرفت. خانواده‌های کاسنی (Asteraceae) و نعناعیان (Lamiaceae) بیشترین تعداد گونه‌های گیاهی شناسایی شده را شامل شدند (هرکدام ۵ گونه) بیشترین قسمت مورد استفاده در گیاهان مورد مطالعه در این منطقه، برگ و کاربرد عمده گیاهان مورد استفاده در ناراحتی‌ها و اختلالات دستگاه گوارشی و ادراری بود. همچنین اکثریت گیاهان شناسایی شده از نوع گیاهان دارویی، مرتعی بودند. **نتیجه‌گیری:** با توجه به تنوع گیاهان دارویی در این منطقه و اهمیت گیاهان دارویی در پیش‌برد صنعت داروسازی کشور بهتر است جهت حفظ و حراست از این ذخایر ارزشمند و جلوگیری از از بین رفتن و نابود شدن گیاهان چاره‌ای اندیشید.

کلیدواژه‌ها: اتنوبوتانی، داروسازی، طب سنتی، گیاهان دارویی.

تاریخ دریافت: شهریور ۹۴

تاریخ پذیرش: شهریور ۹۵

مقدمه:

می‌باشد (۲). علم استفاده از گیاهان دارویی در سراسر دنیا از مهم‌ترین علوم پزشکی بوده و اهمیت آن تا جایی بود که برخی از کشورها به کاشت و برداشت برخی از مهم‌ترین آنها همت می‌گماشتند. وجود کتاب‌های به جا مانده و مرور تاریخ‌های گذشته ملل مختلف دلیلی بر این مدعاست (۲). امروزه با وجود حجم بالای محصولات دارویی با منابع شیمیایی هم‌چنین بروز بیماری‌های گوناگون و صعب‌العلاج و نیز درمان سریع بیماری‌ها با داروهای سنتتیک که درد و تألم بیماری را سریع فروکش می‌کند، جایگزینی گیاهان دارویی جهت درمان آنها که دارای روند درمان تقریباً طولانی‌تری نسبت به داروهای شیمیایی دارد، مشکل و حتی غیرمحمتمل به نظر می‌رسد (۳).

از روزگاران کهن و از زمانی که انسان پا به عرصه جهان نهاد همواره در پی تلاش برای معاش و زندگی بهتر و رفع نیازمندی‌های خود سعی و کوشش کرد (۱). در این راستا کسب تجربیات ارزنده که تنها به طور تصادفی به خلق آنها دست زد منجر به بهره‌برداری از طبیعت اطراف خود جهت بهتر کردن زندگی در طی سال‌های متوالی بوده است. ارزشمندترین تجربه‌ای که اکنون یادگار پیشینیان و ثروت رسیده از آنها به دست بشر امروزی است. استفاده از گیاهان به عنوان طبیعی‌ترین مواد موجود در اطراف او جهت درمان و حتی پیشگیری از بیماری‌ها که بالطبع آسان‌تر از درمان است

این مطالعه، شناسایی برخی از گیاهان دارویی مهمی است که به طور گسترده به وسیله ساکنان محلی در درمان بیماری‌ها، در شهرستان بیرجند در سال ۱۳۹۳ مورد استفاده قرار می‌گیرند.

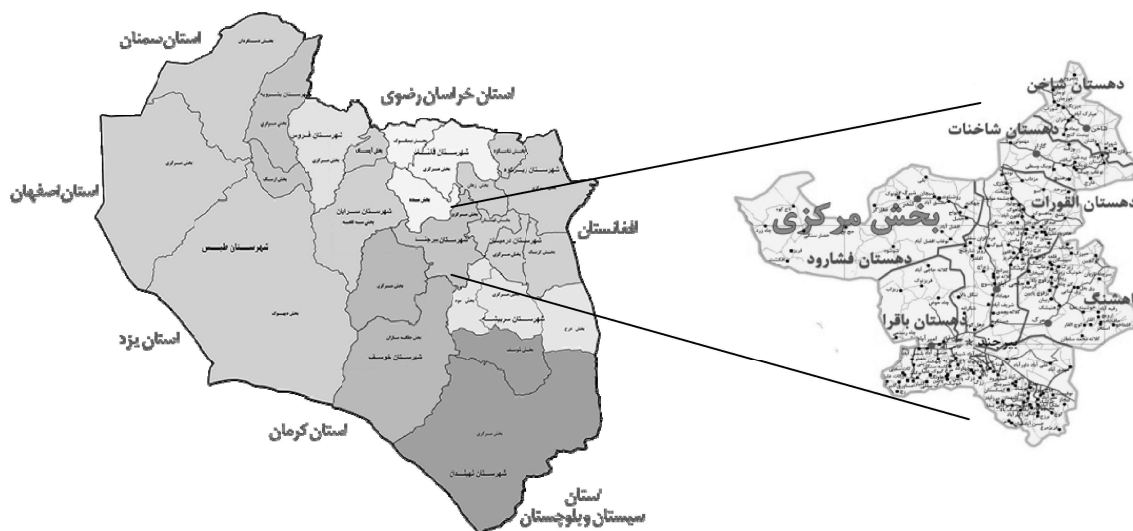
مواد و روش‌ها:

شهرستان بیرجند با وسعت ۳۱۷۰۴ کیلومتر مربع در شرق ایران واقع شده است (۱۱،۱۲)، از شمال به شهرستان قاین، از جنوب به نهبندان و کرمان، از شرق به شهرستان درمیان و از غرب به سرایان و خوسف محدود می‌شود (شکل ۱) و در طول جغرافیایی ۵۷ درجه و ۴۵ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۶۰ دقیقه شرقی، عرض جغرافیایی ۱۰ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۳۳ درجه و ۱۵ دقیقه شمالی قرار دارد، ارتفاع آن از سطح دریا ۱۴۱۹ متر می‌باشد (۱۱،۱۲،۱۳). شهرستان بیرجند، از قسمت‌های مختلف، شامل جلگه، دشت، و ارتفاعات تشکیل شده است و با توجه به وضعیت پستی و بلندی‌ها دارای دو نوع اقلیم خشک و گرم شامل مناطق دشت و حاشیه شهرستان و خشک و ملایم بوده که در بخش‌های مرتفع شمالی و مرکزی شهرستان (یعنی نقاط مرتفع کوه‌های باغران و مؤمن آباد) مشاهده می‌شود (۱۳). لذا براساس تقسیم‌بندی «دمارتون»، بیرجند جزء مناطق خشک محسوب می‌شود. این شهرستان با توجه به موقعیت جغرافیایی خاص خود از نعمت وزش بادهای مرطوب و گذر ابرهای باران‌زا کم بهره است. میانگین باران ۱۵۰ میلی‌متر و مقدار رطوبت هوا ۲۴ درصد می‌باشد.

به عقیده حکمای طب قدیم همیشه پیشگیری بهتر از درمان بوده و حفظ و تعادل طبایع بدن با مصرف منابع طبیعی اطراف بدن مهیا خواهد شد. لذا مصرف گیاهان دارویی که مهم‌ترین منبع طبیعی است رسیدن به این امر را امکان پذیر خواهد کرد. بنابراین جمع‌آوری اطلاعات گیاهان دارویی و نحوه مصرف آنها از مکان‌های مختلف کشور که از نسلی به نسل بعد منتقل شده، منبع با ارزشی از طب قدیم در زمان حال می‌باشد (۴).

کشور پهناور ایران با داشتن اقوام مختلف و آداب و رسوم متفاوت دارای گنجینه‌ای از طب سنتی است که در طی گذشت نسل‌ها تاکنون محفوظ مانده و دست‌یابی به آنها تنها از طریق پرسش‌گری و کسب اطلاعات و نحوه مصرف سنتی گیاهان از این اقوام امکان‌پذیر می‌باشد (۵،۶)، در مناطق زیادی از ایران مطالعات اتنوبوتانی انجام گرفته است که از آن جمله می‌توان به مطالعه اتنوبوتانی گیاهان دارویی استفاده شده توسط قبایل کرد در نواحی آبدانان و دهلران در استان ایلام (۷)، جمع‌آوری، شناسایی و بررسی مصارف سنتی منتخبی از گیاهان شهر بابل (۸)، همچنین معرفی گونه‌های گیاهی با خواص دارویی در منطقه نطنز (کاشان) (۹) و جمع‌آوری و شناسایی گیاهان دارویی استان قزوین (۱۰) اشاره کرد.

با توجه به موارد ذکر شده و همچنین اهمیت روزافزون استفاده از گیاهان دارویی به‌جای داروهای شیمیایی در درمان بیماری‌ها، و با توجه به خلاء اطلاعات در این منطقه هدف از

شکل ۱: موقعیت جغرافیایی شهرستان بیرجند

همان‌طور که مشاهده می‌شود، نتایج حاصل از این پژوهش منجر به جمع‌آوری، شناسایی و نام‌گذاری تعداد ۳۶ گونه گیاهی شد که در ۲۲ خانواده قرار می‌گیرند. مشخصات رویشی گیاهان، نام محلی، نام فارسی، اندام مورد استفاده و نوع گیاه در این جدول (۱) آورده شده است.

خانواده‌های کاسنی (Asteraceae) با دارا بودن ۵ گونه (حدود ۱۳/۸۸ درصد) و نعنائیان (Lamiaceae) نیز با دارا بودن ۵ گونه (حدود ۱۳/۸۸ درصد) بیشترین فراوانی پوشش گیاهی منطقه را تشکیل می‌داد. خانواده‌های شب‌بو (Brassicaceae)، پنیسک (Malvaceae)، بارهنسنگ (Plantaginaceae) و قبیچ (Zygophyllaceae) به ترتیب با فراوانی ۸/۳۳، ۵/۵۵ و ۵/۵۵ درصد نیز بیشترین تنوع گیاهی را بعد از خانواده کاسنی و نعنائیان به خود اختصاص دادند.

در این پژوهش ذکر اسم گیاهان مورد استفاده، در پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان متفاوت بود، اما تعدادی از گیاهان دارویی در پرسش‌گری‌های متعدد از افراد بومی مختلف به دفعات تکرار شده بود. در مجموع، اطلاعات مربوط به استفاده از گیاهان دارویی، مربوط به افراد مسن این جمعیت‌ها بود.

این بررسی با استفاده از پیمایش‌های صحرائی، باورها و اطلاعات مردمی و مطالعات اسنادی صورت گرفته است (۱۵، ۱۴). در ابتدای کار و برای بررسی‌های مقدماتی، نقشه‌های جغرافیایی منطقه، در مقیاس ۱:۳۰۰۰۰۰۰ از آزمایشگاه کارتوگرافی دانشکده آب و خاک دانشگاه زابل تهیه و مورد بررسی قرار گرفت. نوع پوشش گیاهی و تراکم آن در منطقه شناسایی و طبق جدول زمان‌بندی (اوایل فروردین تا اواخر شهریور ماه ۱۳۹۲) به منطقه مراجعه و پس از تعیین ارتفاع، محل رویش هر گیاه مشخص و گونه‌های مختلف گیاهی منطقه شناسایی و جمع‌آوری شد. در مواردی که گیاهان مورد استفاده بومیان با نمونه‌های جمع‌آوری شده، مطابقت نداشت، برای جمع‌آوری دقیق‌تر، از بومیان منطقه کمک گرفته شد. سپس از افراد باتجربه در زمینه طب سنتی، پرسش‌هایی در رابطه با این گیاهان انجام گرفت و در نهایت گونه‌های جمع‌آوری شده به روش‌های تاکسونومیکی با استفاده از فلورها و منابع مختلف و معتبر مورد شناسایی قرار گرفتند (۱۷، ۱۶، ۳) و به روش تهیه هرباریوم، خشک و پرس شدند، برای هر گونه گیاهی، نام علمی (۱۸)، نام محلی، اندام مورد استفاده، خاصیت درمانی رایج، نوع گیاه (۱) تدوین شد.

یافته‌ها:

نتایج این مطالعه درخصوص جمع‌آوری و شناسایی برخی از گونه‌های گیاهان دارویی شهرستان بیرجند در جدول شماره (۱) آمده است.

جدول ۱: فهرست و مشخصات برخی از گیاهان دارویی شهرستان بیرجند

ردیف	نام علمی (لاتین)	نام علمی (فارسی)	نام تیره (لاتین)	نام تیره (فارسی)	نام محلی	قسمت مورد استفاده	نوع گیاه	اثرات دارویی
۱	<i>Ferula ovina</i>	کما	Apiaceae	چتریان	کما	برگ، جوانه‌ها	دارویی، مرتعی	ضد تشنج، خلط آور، قاعده‌آور
۲	<i>Achillea tenuifolia</i>	بومادران	Asteraceae	کاسنی	بومادران	برگ، اندام هوایی	دارویی، مرتعی	ضد التهاب، کاهنده فشار خون، تب بر
۳	<i>Artemisia acherui</i>	درمنه کوهی	Asteraceae	کاسنی	تریخ	اندام هوایی	دارویی، مرتعی	ضد عفونی کننده، بادشکن، ضد ویروس
۴	<i>Cichorium intybus</i>	کاسنی	Asteraceae	کاسنی	کسنی	برگ، دانه، گل	دارویی، مرتعی	کاهش فشارخون، ضد عفونت، ضد پیرقان

ردیف	نام علمی (لاتین)	نام علمی (فارسی)	نام تیره (لاتین)	نام تیره (فارسی)	نام محلی	قسمت مورد استفاده	نوع گیاه	اثرات دارویی
۵	<i>Cirsium congestum</i>	کنگر انبوه	Asteraceae	کاسنی	اُشترچاچ	برگ	دارویی، مرتعی	اشتها آور، تب بر، ضد عفونی کبد
۶	<i>Gundelia tournefortii</i>	کنگر وحشی	Asteraceae	کاسنی	کنگرچاچ	گل، برگ، ساقه، ریشه	دارویی، مرتعی	درمان آسم، درمان رماتیسم، درمان یرقان
۷	<i>Berberis integrina</i>	زرشک وحشی	Berberidaceae	زرشک	زرشک	میوه، ریشه، ساقه	دارویی	تب بر، رفع اسهال، درمان بواسیر
۸	<i>Cardaria draba</i>	ازمک	Brassicaceae	شب بو	بچند	گل، ریشه، دانه، برگ	دارویی، مرتعی	مدور، درمان بواسیر، ضد عفونی
۹	<i>Pescurainia sophia</i>	خاکشیر	Brassicaceae	شب بو	خکشیر	دانه، گل، برگ	دارویی	التیام زخم، رفع اسهال، تب بر
۱۰	<i>Lepidium latifolium</i>	تره تیزک وحشی	Brassicaceae	شب بو	گل سفیدوک	دانه، برگ	دارویی، مرتعی	ضد سرطان، ضد آسم، مدور، کاهنده چربی
۱۱	<i>Chenopodium album</i>	سلمه تره	Chenopodiaceae	چغندر	سلمه تره	برگ، ساقه	دارویی	ضد التهاب، ملین، رفع کک و مک
۱۲	<i>Convolvulus arvensis</i>	پیچک صحرایی	Convolvulaceae	پیچکیان	پیچوک	برگ، ریشه، دانه	دارویی، مرتعی	درمان یبوست، صفرابر، التیام زخم
۱۳	<i>Citrullus colocynthis</i>	هندوانه ابو جهل	Cucurbitaceae	کدوئیان	هندونه ابو جهل	میوه	دارویی	رفع خارش پوست، مسهل، درمان سرخ
۱۴	<i>Ephedra procera</i>	ریش بز	Ephedraceae	ارمک	کوشتر	ریشه، برگ، میوه	دارویی، مرتعی	ضد آسم، ضد تهوع، تب بر، رفع سرماخوردگی
۱۵	<i>Alhagi persarum</i>	خارشتر	Fabaceae	باقلائیان	خارحجی	برگ، گل، ریشه	دارویی، مرتعی	ضد رماتیسم، مدور، تب بر
۱۶	<i>Fumaria parviflor</i>	شاتره	Fumariaceae	شاتره	شه تره	برگ، گل، ساقه	دارویی	درمان آگزما، ملین، مدور، آرام بخش
۱۷	<i>Erodium oxyrhynchum</i>	نوک لک لکی	Geraniaceae	شمعدانی	سوزو کلاغ	برگ	دارویی	مسهل، مدور
۱۸	<i>Hymenocater calycinus</i>	گل اروانه	Lamiaceae	نعناع	گل اروانه	گل، برگ	دارویی	ضد نفخ، ضد تشنج، ضد التهاب، مقوی
۱۹	<i>Mentha longifolia</i>	نعناع	Lamiaceae	نعناع	پودنه	برگ، گل، ساقه	دارویی	بادشکن، ضد سرفه، ضد تشنج، قاعده آور
۲۰	<i>Nepeta satuerieoides</i>	اسطوخودوس	Lamiaceae	نعناع	اسطوخودوس	گل، سرشاخه ها	دارویی، مرتعی	ادرار آور، رفع تهوع، رفع بی خوابی
۲۱	<i>Teucrium polium</i>	کلپوره	Lamiaceae	نعناع	کلپوره	اندام های هوایی	دارویی، مرتعی	رفع سردرد، خلط آور، مدور، تب بر
۲۲	<i>Ziziphora tenivir</i>	کاکوتی	Lamiaceae	نعناع	ککوتی	اندام های هوایی	دارویی، مرتعی	بادشکن، خلط آور، صفرابر، مقوی قلب
۲۳	<i>Eemurus steno phyllus</i>	سریش زرین	Liliaceae	سوسن	سریشم	ریشه، برگ	دارویی، صنعتی	درمان یرقان، قاعده آور، آرام بخش

ردیف	نام علمی (لاتین)	نام علمی (فارسی)	نام تیره (لاتین)	نام تیره (فارسی)	نام محلی	قسمت مورد استفاده	نوع گیاه	اثرات دارویی
۲۴	<i>Alcea aucheri</i>	ختمی	Malvaceae	پنیرکیان	ختمی	برگ، ریشه، گل	دارویی	تب‌بر، ملین و مدور، التیام زخم
۲۵	<i>Malva neglecta</i>	پنیرک صحرائی	Malvaceae	پنیرکیان	نون کلاغ	برگ، گل، ریشه	دارویی	مسهل، رفع یبوست، رفع اسهال خونی،
۲۶	<i>Malva sylvestris</i>	پنیرک باد	Malvaceae	پنیرکیان	گل خبّزی	برگ، گل، ریشه	دارویی	درمان معده درد، ملین، خلط‌آور
۲۷	<i>Orobanche vulgaris</i>	گل جالیز	Orobanchaceae	گل جالیزیان	گل بنفشوک	ریشه	دارویی، علف هرز	درمان تشنج، رفع التهابات روده و معده
۲۸	<i>Papaver dubium</i>	شقایق وحشی	Papaveraceae	خشخاش	خشخاش کوی	دانه، گلبرگ‌ها	دارویی	رفع بی‌خوابی، التیام زخم، آرام‌بخش
۲۹	<i>Plantago lanceolata</i>	بارهنگ نيزه ای	Plantaginaceae	بارهنگ	کلغور شک	برگ	دارویی، علف هرز	التیام زخم، رفع یبوست، مسهل، مدور
۳۰	<i>Plantago major</i>	بارهنگ	Plantaginaceae	بارهنگ	بر تنگ	برگ، دانه	دارویی، علف هرز	ضد التهاب، تب‌بر، ملین، مسهل، معرق
۳۱	<i>Polygonum aviculare</i>	علف هفت بند	Polygonaceae	هفت بند	بندوک	برگ، ساقه، ریشه	دارویی، علف هرز	رفع اسهال، تب‌بر، التیام زخم، قابض
۳۲	<i>Anemone biflora</i>	شقایق نعمانی	Ranunculaceae	آلاله	لّه دختر و	گل	دارویی، مرتعی	خواب‌آور، مسکن معده، ادرار آور، درمان میگرن
۳۳	<i>Amygdalus scoparia</i>	بادام کوهی	Rosaceae	گل سرخیان	بدم کوی	برگ، پوست، میوه	دارویی، مرتعی	مسهل، رفع بیماری‌های دستگاه تنفسی، ملین، مدور
۳۴	<i>Verbascum songaricum</i>	گل ماهور	Scrophulariaceae	گل میمون	خرگوشک	گل، ریشه	دارویی، مرتعی	درمان آسم، خلط‌آور، درمان بواسیر، درمان عفونت ادراری
۳۵	<i>Peganum harmala</i>	اسپند	Zygophyllaceae	قیچ	اسپند	دانه	دارویی، مرتعی	ادرار آور، تقویت قوای جنسی، مسهل، ضد عفونی کننده،
۳۶	<i>Tribulus terrestris</i>	خارخسک	Zygophyllaceae	قیچ	خار اسپنج	میوه، ریشه، برگ	دارویی، مرتعی	درمان آگزما، ادرار آور، درمان یبوست، ضد عفونی کننده قوی

بحث:

(Asteraceae) با دارا بودن ۵ گونه (حدود ۱۳/۸۸ درصد) و نعنایان (Lamiaceae) نیز با دارا بودن ۵ گونه (حدود ۱۳/۸۸ درصد) بیشترین فراوانی پوشش گیاهی منطقه را تشکیل

در این پژوهش ۳۶ گونه گیاهی شناسایی شد که در ۲۲ خانواده قرار گرفت در این میان خانواده‌های کاسنی

طبابت بر پایه گیاه‌درمانی، سبب شده که برخی اطلاعات از زمان‌های بسیار دور تاکنون حفظ شده، مورد استفاده قرار گیرد. از دیرباز تعداد زیادی از گیاهان دارویی در طب سنتی مردمان این منطقه مورد استفاده قرار می‌گیرد که در این گزارش تنها به بررسی اتنوبوتانی این گیاهان در بین مردم محلی این منطقه پرداخته شده است. در بررسی انجام شده تعدادی از گیاهان مورد استفاده در طب سنتی شهرستان بیرجند از قبیل هندوانه ابوجهل، نعناع، زرشک، خارشتر، کاسنی، بومادران، گُما و خاکشیر توسط افراد زیادی شناخته شده و به خواص درمانی آنها اشاره شده است. برخی از این گیاهان دارویی مانند نوک لک‌لکی، سلمه تره، تره تیزک وحشی، اُزمک و ریش بزی فقط در بین افراد سالنخورده و روستاییان، از لحاظ طب سنتی شناخته شده هستند.

نتایج به‌دست آمده از این بررسی گویای این مطلب می‌باشد که مردم بومی منطقه بیرجند از تمامی گیاهان شناسایی شده استفاده خوراکی، دارویی و... داشتند. به‌طوری‌که این گیاهان در طب سنتی به عنوان ملین، مدور، ضد عفونی کننده، التیام‌دهنده زخم، درمان تب، انواع دردها و التهاب‌ها، خلط‌آور و... مورد استفاده قرار می‌گیرند. همچنین نتایج تحقیق گویای این مطلب است که دانش بومی مردم محلی به‌خصوص ساکنین روستاها در منطقه مورد مطالعه پیرامون گیاهان اطرافشان بسیار غنی بوده و جنبه‌های متفاوتی از اتنوفارماکولوژی تا اتنوبوتانی را در برمی‌گیرد. سایر بررسی‌ها انجام شده در سایر نقاط کشور نیز مؤید این مطلب است که دانش بومیان در مورد گیاهان بسیار وسیع است (۲۲)، به‌طوری‌که در مورد شناسایی گیاه، زیستگاه گیاه، فرم ظاهری و خواص دارویی و خوراکی آن آگاهی کافی دارند، چنانکه اغلب ساکنین بومی این منطقه به‌خصوص روستائیان به خوبی محیط اطراف خود را می‌شناسند و برای هر گیاه و هر قسمت از عرصه، تعریف و واژه خاصی دارند، به گونه‌ای که از دیدگاه آنها، یک شی یا یک تجربه را نمی‌توان در انزوا از محیط اطرافش درک کرد، شناخت ایشان از اشیاء و پدیده‌ها کلی است، لذا تمرکز دانش بومی گیاه‌شناسی نیز تنها بر گیاه نیست، بلکه مشتمل بر روابط بین گیاه و سایر عوامل محیطی مرتبط با آن نیز هست و شاید به همین دلیل است که

می‌دادند. خانواده‌های شب‌بو (Brassicaceae)، پنیرک (Malvaceae)، نیز بیشترین تنوع گیاهی را بعد از دو تیره مذکور به خود اختصاص دادند.

بیشترین قسمت مورد استفاده در گیاهان مورد مطالعه در این منطقه برگ گیاهان بود. کاربرد گیاهان مورد استفاده در ناراحتی‌های دستگاه گوارش و ادراری بیشترین سهم را در استفاده گیاهان دارویی توسط مردم منطقه دارا بود، اگرچه گیاهان دارویی در گستره قابل توجهی از بیماری‌ها در این منطقه به کار می‌رفت.

شناخت خواص دارویی گیاهان شاید بیرون از حافظه تاریخ باشد و این گیاهان در طول تاریخ همیشه با انسان قرابت خاصی داشته و آثار دارویی و موارد استفاده آن بر هیچ‌کس پوشیده نیست، یکی از دلایل مهم این قدمت حضور باورهای ریشه‌دار مردم سرزمین‌های مختلف در خصوص استفاده از گیاهان دارویی است (۱۹،۲۰).

از جمله مطالعات کلیدی در این پژوهش بررسی خواص درمانی و موارد استفاده گیاه در منطقه جمع‌آوری به صورت محلی و سنتی بود. به همین دلیل سعی شد از اطلاعات افراد بومی به‌خصوص افراد مسن ساکن در روستاها در رابطه با گونه‌های گیاهان دارویی، استفاده‌های درمانی و نام محلی آن استفاده شود.

از آنجائی‌که استفاده از گیاهان دارویی جایگاه خاصی در فرهنگ ایران زمین دارد، باورهای سنتی مردم مبنی بر سلامت استفاده از گیاهان دارویی و وجود خاستگاه‌های گسترده این منابع طبیعی، بستر مناسبی برای استفاده از گیاهان دارویی را در سیستم درمانی ایران فراهم کرده است (۲۱). با توجه به اهمیت استفاده سنتی مردم از گیاهان دارویی برای رفع امراض و ناراحتی‌های خویش، بهره‌گیری از این اطلاعات ارزشمند در این ارتباط لازم و ضروری می‌باشد.

این منطقه به دلیل دارا بودن اقلیم آب و هوایی خاص و گیاهان دارویی متنوع و همچنین آداب و رسوم ویژه، دارای تنوع قابل توجهی از لحاظ استفاده از گیاهان دارویی است. علاوه بر این، علاقه مردم این سرزمین به یادگیری شاخه‌های مختلف

اغلب می‌گویند «گیاه را باید در دشت و صحرا ببینیم تا بشناسیم» (۲۲، ۲۳، ۲۴). بررسی‌های مشابه در کشور نیز گواه آن است که دانش بومی افراد محلی پیرامون گیاهان بسیار گسترده است، به طوری که با استفاده از دانش بومی می‌توان به آسانی و در کوتاه‌ترین زمان به اطلاعات ارزشمندی پیرامون خواص دارویی، اندام دارویی، زمان رویش، تعیین بهترین زمان جمع‌آوری و مناطقی که پتانسیل رویشی این گیاهان را دارند، دست یافت (۲۵، ۲۶، ۲۷).

بررسی و مقایسه نتایج حاصل از این مطالعه با سایر مطالعات انجام شده در کشور نشان دهنده آن است که موارد مصرف ذکر شده برای گونه گیاهی مشابه در نقاط ایران نیز تا حدودی مشابه و نزدیک به هم است (۸، ۲۰). مناطق مختلف کشور، دارای فرهنگ و رسوم مختلف در استفاده از گیاهان است و در نتیجه این تفاوت در فرهنگ‌ها ممکن است تفاوتی هر چند اندک در کاربردهای ذکر شده توسط مردم مناطق مختلف از یک گونه به‌خصوص ذکر شود با این وجود بررسی مطالعات نشان داد در اغلب موارد کاربردهای ذکر شده مشابه و یا نزدیک به هم ذکر شده است.

نتیجه‌گیری:

با توجه به فلور، کثرت و تنوع گیاهان دارویی منطقه مورد مطالعه و همچنین دانش غنی مردم محلی و از آنجا که بخش عمده این اطلاعات نزد افراد مسن است توصیه می‌شود اقدامات حمایتی جهت شناسایی، ثبت، حفظ و ازدیاد گونه‌های دارویی با ارزش منطقه به‌عمل آید تا با تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده از یک سو و از سوی دیگر وفور مشاغل عطاری بتوان گام‌های ارزشمندی را در زمینه تجاری‌سازی گیاهان دارویی و داروهای گیاهی در منطقه برداشت و زمینه را برای ارزآوری و اشتغال‌زایی در منطقه فراهم نمود.

و در پایان با توجه به اهمیت گیاهان دارویی در پیش‌برد صنعت داروسازی کشور بهتر است جهت حفظ و حراست از این ذخایر ارزشمند و جلوگیری از از بین رفتن و نابود شدن گیاهان چاره‌ای اندیشید.

References:

1. Anyinam C. Ecology and ethnomedicine: exploring links between current environmental crisis and indigenous medical practices. *Journal of Social Science and Medicine*. 1995; 4: 321–329.
2. Macia M J, Garcı E, Prem J V. An Ethnobotanical survey of medicinal plants commercialized in the markets of LaPaz and El Alto, Bolivia. *Journal of Ethnopharmacology*. 2005; 97: 337–350.
- ۳ . مظفریان، ولی الله: آشنایی با گیاهان شاخص ایران با تکیه بر جغرافیای گیاهی به منظور آموزش طبیعت گردی (اکوتوریسم). نشر مهکامه: تهران، ۱۴۴ صفحه، ۱۳۹۳.
- ۴ . ناصری، محسن؛ رضاییزاده، حسین؛ چوپانی، رسول: مروری بر کلیات طب سنتی ایران. نشر شهر: تهران، ۲۴۰ صفحه، ۱۳۸۷.
- ۵ . ضیایی، سید علی: تاریخچه طب گیاهی. فصلنامه گیاهان دارویی: ۱۳۸۱، شماره ۲، صص: ۴۳-۵۳.
- ۶ . شریفی فر، فریبا؛ کوهپایه، عابد؛ منقی، محمد مهدی؛ امیر خسروی، آرزو؛ پور محسنی نسب، الهام: بررسی اتنوبوتانی دارویی شهرستان سیرجان استان کرمان. فصلنامه داروهای گیاهی: ۱۳۸۹، پیش شماره ۳، صص: ۲۸-۱۹.
7. Ghasemi Pirbalouti A, Momeni M, Bahmani M. Ethnomedicinal study of Medicinal plants used by kurd tribe in dehloran and abdanan districts, ilam province, Iran. *Afr J. Tradit Complement Altern Med*. 2013; 10(2):1-188.
- ۸ . ذوالفقاری، بهزاد؛ صادقی، مسعود؛ تیری، ایمان؛ یوسفعلی تبار، مقداد: جمع‌آوری، شناسایی و بررسی مصارف سنتی منتخبی از گیاهان شهر بابل. مجله طب سنتی اسلام و ایران: ۱۳۹۱، سال سوم، شماره ۱، صص: ۱۲۲-۱۱۳.
- ۹ . عباسی، شبنم؛ افشارزاده، سعید؛ مهاجری، عبدالرضا: معرفی گونه‌های گیاهی با خواص دارویی در منطقه نطنز کاشان. فصلنامه داروهای گیاهی: ۱۳۹۱، شماره ۳، صص: ۱۵۷-۱۴۶.
- ۱۰ . اکبری‌نیا، احمد؛ باباخانلو، پرویز: جمع‌آوری و شناسایی گیاهان دارویی استان قزوین. تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران: ۱۳۸۱، شماره ۱۶، صص: ۴۱-۱.
- ۱۱ . طرفداری، علی‌محمد؛ رفیعی، محمود: جستارهایی درباره بیرجند. انتشارات هیرمند: تهران، ۲۹۶ صفحه، ۱۳۹۱.
- ۱۲ . رضایی، جمال: بیرجند نامه. انتشارات هیرمند: تهران، ۸۲۴ صفحه، ۱۳۸۱.
- ۱۳ . بهنیا، محمدرضا: بیرجند نگین کویر. انتشارات دانشگاه تهران: تهران، ۸۴۸ صفحه، ۱۳۸۰.
14. Anand R.K. and Shrivastawa S. Biodiversity and ethnobotanical study of the himalayan terai of champaran, India. *Int. J. For. Usuf. Mngt*. 2004; 5(1-2): 25-34.
15. Hanazaki N, Souza, V.C. and Rodrigues, R. Ethnobotany of rural people from the boundaries of Carlos Botelho State Park, Sao Paulo State, Brazil. *Acta Bot. Bras*. 2006; 20 (4): 899-909.
16. Omidbaigi R. Approaches to production and processing of medicinal plants. Behnashr publication: Tehran. 2000. Vol II. pp: 85, 188.
17. Fleming T. PDR for Herbal Medicinals, medical economics company montvale. New Jersey, 1998. pp: 852- 853, 926-927, 933-932, 956-959, 1184-1185, 896, 1099.
- ۱۸ . مظفریان، ولی الله: فرهنگ نام‌های گیاهان ایران. انتشارات فرهنگ معاصر: تهران، ۷۴۰ صفحه، ۱۳۸۸.
- ۱۹ . قلیچ‌نیا، حسین: بررسی پراکنش و اکولوژی ۳۶ گونه گیاهی اسانس‌دار در استان مازندران. تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران: ۱۳۸۱، شماره ۱۳، صص: ۱۳۸-۱۰۵.
- ۲۰ . جاویدتاش، ایرج: گیاهان دارویی استان فارس. تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران: ۱۳۸۰، شماره ۱۱، صص: ۱۴۸-۱۰۳.

۲۱. دولتخواهی، مهدی؛ قربانی نهوجی، مجید؛ مهرآفرین، علی؛ امینی نژاد، غلامرضا؛ دولتخواهی، علی: اتنوبوتانیکی گیاهان دارویی شهرستان کازرون: شناسایی، پراکنش و مصارف سنتی. فصلنامه گیاهان دارویی: ۱۳۹۱، سال ۱۱، شماره ۴۲، صص: ۱۶۳-۱۷۸.
22. Mirdeilami Z, Heshmati GH, Barani H. Study of ethnobotany and ethnoecology of medicinal plant species (Case Study Kichik rangelands in North East Golestan province). *Journal of indigenous knowledge*. 2011; 1: 125-150.
23. Hajjalimohamadi H, Taghavi Shirzi M, Ghorbani A. Atlas of Iranian herbs. *Journal of Social Sciences*. 2006; (34-35): 175-198.
24. Series of feasibility studies for development activities, production and job creation for nomads in Dilegan Rangelands. 2012. the General Administration of nomads, Affairs Kohgiloye and Boirahmad province, pp: 8-17.
25. Zolfaghari B, Sadeghi M, Tiri I, Yousefali Tabar M. Collection, Identification, and Evaluation of the Traditional Applications of Some Plants of Babol. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2012; 3 (1) :113-124.
26. Ghannadi A, Zolfaghari B and Shamashian S. Necessity, Importance, and Applications of Traditional Medicine Knowledge in Different Nations. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2011; 2: 76-161.
27. Vojdani H. Medicinal plants and their applications in veterinary medicine and animal husbandry. *journal of Farmer*. 2003; 145:10-12.